

Recenze / Anotace / Informace

Ludovít Didi / Příbehy svätené vetrom

Gejza Horváth / Trispras

Ronald Lee / Learn Romani. Das-dúma Romanes

Vlado Oláh / Khamutno kamiben

Nina Pavelčíková / Romové v českých zemích v letech 1945–1989

Jozef Ravasz / Identita Rómov na Žitnom ostrove

Yvonne Slee / Torn Away, Forever

Jsme přeci lidé, ne? – We're all people, no?

Peter Vermeersch / The Romani Movement. Minority Politics and Ethnic Mobilisation in Contemporary Europe

Writers Festival India – 2006 (21-24 March 2006)

Ludovít Didi

Príbehy svätené vetrom

Slovart, Bratislava, 2004, 277 s.

Ludovít Didi sa narodil 16. januára 1931 v Púchove. Študoval na Vysokej škole ekonomickej v Prahe a neskôr na Vysokej škole pedagogickej v Nitre.

Angažoval sa v Charte 77, čo mu vynieslo vylúčenie z VŠ. Pracoval potom v robotníckych profesiách. Po prevrate v roku 1989 bol rehabilitovaný. Nastúpil ako riaditeľ do Detského domova v Koliňanoch neďaleko Nitry. Tam som ho v zime roku 1992 spoznal osobne. Mal povest svojrázneho, energického človeka. Jeho zásluhou sa DD v Koliňanoch rozrástol o telocvičňu, herňu...

Autobiografický román *Príbehy svätené vetrom* je pravdivou výpoveďou o živote Rómov vo vojnových a povojnových časoch.

Didi opísal v prvej kapitole detstvo tak, ako ho prežil: „...nešlo mi do hlavy už vtedy ako malému, prečo je to tak, aby bola jeden deň hojnosť do popuku a na druhý deň si na dlani, nie je tam ani chlpa... Tak to bolo u nás a tak je to aj dnes u mnohých rómskych rodín.“

Didi prežil detstvo počas vojny. Nenájdete tu však ani len zmienku o strašnom prenasledovaní fašistami, o rasizme, proticigánskych zákonoch – a to dodáva jeho príbehu autenticnosť, preto je pravdivý! Ako všetci Rómovia aj Didi vnímal vojnu len okrajovo, možno vôbec. Pre Cigána bol život ťažký pred, počas i po vojne.

Didiho detstvo plné hladu, hanby, povinností zaobstaráť živobytie (vypomáhať gazdom, stavať kolký v miestnej kolkárni, skladať uhlie, kradnúť drevo) bolo popretkávané nitkami radosti, keď sa pošťastilo nasýtiť sa zemiakmi, upečeným hrachom...

Autor je rozprávač s obrovským talentom. Vždy ma dokázal zaujať farebným rozprávaním príhod z detstva a mladosti. Svojský temperament, rýchle, rázne gestá dodávali jeho rozprávaniu iskru. Ani ako spisovateľ však nesklamal. Dokázal na papieri zanechať nielen príbeh, ale aj kus svojej neopakovateľnej osobnosti.

Didi je v skutku pravý Cigán – v jeho rozprávaní nesmú chýbať historky o „mulanoch“, zážitkoch zo sveta duchov. Spomína na príhody, ktoré rozprávali starí, keď on, prikrytý kabátom, potichu zaspával... Tak nám mohol sprostredkovať život kartára Vinca, muzikantov z vychýrenej bratislavskej Štefánky aj sotva osemnásťročnej *rakli*, ktorá sa musela vydať za Amerikána v dôchodcovskom veku.

Tu musel autor lavírovať medzi naturalizmom a literárnym jazykom, napriek tomu sa mu podarilo udržať primeranú mieru medzi naturálnym jazykom jednoduchých ľudí a štýlom, ktorý znesie aj „náročný“ čitateľ.

Didi sa práve pri lúskaní tohto orieška prejavil ako veľký majster písaného slova.

Aj kapitola „Rómsky ples“ svedčí o autenticite diela. Kto iný by vedel opísať zákulisie príprav na takýto ples – „... rómsky ples aj spája hlavy, keď sa počíta, kde na to vziať, od koho si požičať, kde čo speňažiť, predať. Aj keby sa malo umrieť od hladu, na ples sa ísť musí. Na plese sa treba blysnúť, ukázať, lebo nič tak nebláží Róma ako chvála. Chvála a pýcha idú u Rómov ohromne dohromady.“

Didi sa nedal spútať ničím: ani politickou korektnosťou, ani občas falošnou, občas nepríjemnou, občas vtieravou, ale vždy obmedzenou mravokárnosťou. Spomienky zostali spomienkami a Didi nie je kade vieter tade plášť. Nezdráhal sa ani opísať život rómskych žien – ťažký, boľavý, nespravodlivý. Nie pre gádžov, ale kvôli ich manželom. Tradičný rodinný model a parazitizmus mužov je príčinou utrpenia žien a detí. Tak sa na vec pozerá autor a tak nám svoj pohľad aj sprostredkúva.

Ale nielen o tom je dielo. Je hodnotným zdrojom poznania života Rómov aj pre etnológa, sociológa, či kohokoľvek, kto sa Rómami zaoberá z vedeckého či profesionálneho hľadiska.

Didiho spoveď je úprimná, otvorená, nádherná: „Nič veľké už od života nečakáme, pomaly krok za krokom kráčame do konečného prístavu...“

Autor sa vracia na miesta, kde prežil skormútené detstvo a mladosť. Vracia sa rád. Ale niet už nikoho, koho by poznal, alebo kto by poznal jeho.

Zašiel teda na cintorín: „Tu leží dobrý pekár, tam mäsiar, tu obchodník... Som rád, že som tu medzi týmito hrobmi, kde ležia tí, ktorých som poznal, ktorých som otravoval, lebo u jedného som pýtal chlieb, u druhého slaninu, u tretieho múku či zemiaky. Títo dobrodínci tu ležia, spia ticho a nemo a ja prechádzam okolo ich hrobov a ďakujem im za všetko, že sa vedeli deliť s chudobou, že nám pomohli žiť a prežiť.“

Rasťo Pivoň

Gejza Horváth

Trispras

ilustrace: Martin Kubát, G plus G, Praha, 2006, 86 s.

Časopisecky publikované povídky a vlastní zhudebněné texty byla příležitost, při níž se Gejza Horváth dobral charakteristického rukopisu.

Knižní debut *Trispras*, s nímž přichází nakladatelství G plus G z jeho autorské dílny, nám tudíž nepředstavuje žádné nesmělé dílko literárního začátečníka.

S gustem lidového vypravěče dává „do placu“ barvitě vzpomínky na dětství prožité v cikánské osadě. Z hutného základu modeluje galerii figurek, které rozverně představuje čtenáři. Vnímá míru situační komičnosti, aniž by své hrdiny všedního dne vystavoval posměchu. Konečně, sdílená skutečnost romské pospolitosti jej opravňuje k tomu- to škádlivému svědectví.

Na druhé straně se vyznává z hlubokého obdivu a lásky k prarodičům, a co do morálních kvalit jim rovné osobnosti romské léčitelky Hančuši. Prostými a vroucnými slovy je přibližuje čtenáři, až zakouší pocit, že se spolu s interpretem dotýká romských kořenů a tradic – světa sama pro sebe, který je na ústupu se svou jedinečností, hurhajem a vůní oslav.

Čtrnáct zastavení, z valné většiny ukotvených v krajině dětství a mládí, jsou jednotlivé povídečky Gejzy Horvátha, česky píšícího romského autora.

Závěrem se letmo dotkne i svých vnuků – radosti života. Linie vyprávění je jak logicky tak chronologicky naplněná.

Štavnatost textu je osvěžující a košilaté historky notně podtržené doprovodnou ilustrací jsou vzdálené představě o cudnosti tradiční romské obce. Zda je to autorský záměr či určující rys tohoto literárního žánru, nevím. Z pohledu současného čtenáře to na vypravěčské atraktivitě příběhu spíše přidává.

Anna Žigová

Ronald Lee

Learn Romani. Das-dúma Romanes

University of Hertfordshire Press, 2005, 312 s., ISBN 1-902806-44-1

Učebnice autorovi blízkého dialektu romštiny (kalderaštiny) se jmenuje *Uč se romsky – mluvme romsky*. Ronald Lee, světoznámý romský aktivista, spisovatel a učitel tím pokračuje v rozšířené tradici, která užívá v názvu učebnice vlastního dialektu pojem „romsky“. Jako *pars per toto* je tu zvolena kalderaština, ale tím, že se snaží jmenovat i nejběžnější formy ostatních dialektů, nemůžeme jí upřít snahu o širší záběr. Tento přirozený lingvocentrismus pokračuje při volbě výchozího jazyka. Shoduje se s jazykem, ve kterém je kniha napsána, a s rodným jazykem autora. Anglický podtext se nachází dle očekávání na různých úrovních, avšak neruší příliš uživatele, pro něž je angličtina jen prostředníkem.¹

Vokalismus zaujímá větší prostor než v běžných mluvnicích romštiny, což odpovídá většímu významu a pestrosti v angličtině (oproti např. češtině či romštině, které fonemizují spíš konsonanty).

Distinkce přidechovosti v romštině (/kh/–/k/, /ph/–/p/, /th/–/t/) není vysvětlována explicitně, ale znázorněna pomocí implicitní poziční ztráty přidechu uprostřed slova v angličtině (nepřidechové *poker* oproti přidechovému *kismet*). Pro přidechové varianty by stačily běžné iniciály (*coin*, *kind*, *parcel*, *teeth*), ale pro jistotu si autor vybral aspiraci ve švu (*workhouse* apod.)

Zápis odráží zvyklosti běžného uživatele anglického grafického systému, tzn. vypuštění veškeré diakritiky. Pro palatalizaci užívá částečně h ({ch},{sh},{zh}), částečně y ({ny},{ly}), a zároveň i j {dj}, pro aspiraci rovněž h ({ph},{th},{kh}). Přidechové /čh/ by tudíž dalo {chh}, v kalderaštině se však nevyskytuje. Přepisuje-li nevlašské texty, „druhé h“ vynechá (např. *chavo* namísto **chhavo*). Jen v samohláskách se zápis výrazně odchyluje od anglického systému a podobá se spíš grafémům v jiných evropských jazycích ({i} pro anglické {ee}, {u} pro {oo}, {ai} pro {y} atd.). Pro didaktické účely naopak zavádí složitý systém souhláskových akcentů francouzského vzezření a španělské logiky, které však v běžné komunikaci navrhuje opomenout.

Množstevních substantiv jako **kotor (manro)** se v romštině užívá bez lexikálního spojiva (anglicky „a piece of bread“) nebo morfologického značení (česky „kus chleb“).

¹ „Vrcholem“ lingvocentrismu je vysvětlení romských monoftongů [e] a [o] pomocí anglických dvojhálek ve slovech *pain* a *home*, ze kterých se zřejmě v jeho mluvě staly jednohlásky.

Reflexivita (např. jestli se užívá **lesko** nebo **pesko**) se v angličtině nerozlišuje důsledně, a proto znázorňuje jeho užití pomocí testu, jestli by šlo vložit slovo *own*.

Národnostní adjektiva a dny v týdnu píše velkými počátečními písmeny.

Inspirativní je psaní kopulativních kolokací pomocí pomlčky (např. **dino-Devlestar**, **dem-dúma**, **kovlo-yilesko**, **shey-bari** apod.). Pomlčka splňuje i obecně sémantické spojení na pomezí lexikální samostatnosti (např. **xan-pe** „háda-jí se“, **dui-war** „dvakrát“).

Díky poměrně monopolnímu postavení na největším knižním trhu má Leeho učebnice jistou šanci se spolupodílet na vytváření normy, a ač autor existenci standardu výslovně odmítá („Romština nemá standardní psanou podobu“, s. 1) a vzápětí nepřímo připouští („V psané podobě se skoro vždy užívají dlouhé, v mluvené spíš zkrácené formy zájmena“, s. 50), každý rozšířený psaný text je krok směrem k jeho vytvoření a utužení. Pevnou součástí vývoje každého psaného jazyka je i v případě romštiny akcentuace jednotlivých dialektů (zde kalderaština) popř. i idiolektů (zde pana Leeho), v nichž získají individuální odchylky status standardu. Vzhledem k tomu, že romština zatím není plošně dialektologicky analyzována, neexistuje ani nástroj k tomu, aby se takové případy izolovaly a popřípadě odstranily. Jediný korektiv je idiolekt „konkurenční“ školy.

Učebnice je poplatná anglosaské tradici učebnic, které se vyznačují spíš receptovým, parolovým stylem podání, kdy jde o to, aby student „pochytil“ v určité době řadu jednoduchých pravidel, která daný jazyk charakterizují. Nemá ambici budovat ve studentovi přesnou kopii axiomaticky pojatého *langue* a probrat se od jedné tabulky skloňování k druhé. Ani cvičení nemají charakter drilování permutací všech možných tvarů, ale procvičování probraných jevů v živém jazyce a internizace slovesných celků. Proto se ve cvičeních hojně objevují básně, hádanky, přísloví atd. Vyučovaného konfrontuje s jazykem v celé komplexitě hned v prvních kapitolkách i za cenu poznámkového aparátu, který místy přesahuje vlastní text. Ani gramatika není v tomto stadiu vysvětlena, a větší části vět se musí přimnout, jaké jsou, bez možnosti je jakkoli upravit pro vlastní potřebu. Memorování ucelených úseků textu má však nespornou výhodu, že se jazyk učí idiomaticky a výsledná kompetence by měla vykazovat větší pohotovost a neměla znít natolik strojeně jako tomu je v evropské škole.

Od evropských učebnic by se autor naopak mohl přiučit více v umění rozložit látku do stravitelných kousků – autor recenzované učebnice například čtenáře konfrontuje rovnou se všemi šesti formami všech čtyř konjugčních tříd naráz (s. 43), jinde se mu „stravitelné dělení“ daří lépe.

Důraz na živý jazyk zaznívá i v autorově opakované výzvě ke spolupráci s rodilými mluvčími, ba přímo tento doplňkový styl výuky předpokládá, vedle používání kazet a CD. Převážná část uvedených textů pochází z pera či úst rodilých mluvčích. Ve spojení s (výslovným) důrazem a občasným odkazováním na idiomatiku (v písni či textu) je to velice silná stránka publikace, která si proto říká o vřelé doporučení. Mimochodem jde totiž o pestrý sběr romského slovesného folklóru, který se nijak neomezuje na minulost. Najdeme tu například píseň z Makedonie, báseň Alexandra Germana, memoráty z Rumunska, dialogy, modlitbu, moderní popové písně, obřadný vánoční pozdrav, apod. Kromě čistě kalderašských předkládá i čuráské, lovárské a jiné vlašské citace. Díky svému „originalistickému“ přístupu tyto citace ani příliš nerediguje. Zásahy spočívají nejen ve volbě zápisu (což obnáší i jisté zkrácení), ale zavádí některé změny z hlediska kalderašského uživatele, např. akcenty nebo metateze **punrro** místo **purro** v lovárském textu. Naopak na s. 260 nechá „chybu“ **borënsa** „s nevěstami“ z originálu a připojí pouze „správný“ tvar **boransa**. Změny většinou na místě vysvětluje a vyzdvihuje zvláštnosti. Účelem samozřejmě není předkládat antologii

textů, nýbrž přiblížit čtenáři romštinu, ale tento velice opatrný přístup představuje mocný nástroj k překonání překážky, že romština není úplně autorovou mateřštinou.

S odlišnými dialekty zachází celkem citlivě, proto není třeba mu podsouvat špatný úmysl, když lováské odlišnosti nazývá projevem „maďarské kalderaštiny“ (s. 161) nebo upozorní na nutnost mít cit pro kalderašskou kulturu při pochopení lováské písně. Proto mu lze prominout i chyby při citaci jemu cizích dialektů. Přepisuje tak v lováské písni **vadi** „nebo“ místo **vady** (s. 86), nepozná klitickou sponu v lovářštině (a píše **kërko yába** místo **kerko-y aba** „už je hořký“, s. 144), interpretuje čárky jako přízvuk místo jako délku a vyvozuje z toho závěry o gramatické stavbě (tamtéž). V „rumungerském“ dialektu překládá **irinel** jako „číst“ místo „psát“ a chybuje v jedné větě hned třikrát: **Tú san lácho Rómano chávo** „ty jsi dobrý romský chlapec“ místo **Tú sa! láchho Románo chhávo** (s. 265 – čárky zde označují přízvuk). Pokud se seznámil s cizím slovem ve skloňovaném tvaru, občas špatně určil tvar základní (**mod** „způsob“, **chalad** „rodina“, **vlak** „vlak“, **tren** „vlak“, **vonat** „vlak“, všechno bez nominativní koncovky **-o** nebo **-os**).

Je těžké posoudit polohu Leeho popsané variety v rámci variet kalderaštiny, příliš výrazné odchylky se ale nejdou. Zarážející je jen dentála v dlouhé době zájmena **tiro** (krátká je u něj **tyo**), kde právě vlašské dialekty vykazují palatálu (***tyiro**) – avšak místy se vyskytuje **čiro**. Ukazovací zájmeno uvádí v množném čísle mužského rodu ve tvaru **kadale** „tito“, kde v textech a v literatuře (např. u Hancocka, viz dál, ale i v jiných popisech vlašských dialektů) bývá běžné **kadala**. Oproti textům, se kterými se lze v kalderašských textech běžně setkávat, vyznačuje se v blízkosti [k], [kh], [g] nebo [r] menším výskytem středního vokálu, v knize přepsaného {?} (např. **p?r** „břicho“, **p?nrro** „noha“, **g?ndo** „nápad“, nikoli však u **kher** „dům“ nebo **kerel** „dělat“). Až na výjimky (např. **reg** ve smyslu **rig**) odpovídají nestředové vokály stavu romštiny v jiných dialektech, tedy nejde o výsledek ústupu centralizace, v daném dialektu k ní zřejmě ani nedošlo.

Oproti Hancockově kalderaštině (viz dále) je nápadný odlišný nepřímý kmen atematických (tedy oikoklitických) ženských plurálů na **-an-** (oproti **-en-**), což vede Leeho k tomu, že řady na **-es-**, **-en-**, **-os-**, **-on-** kompletně nazývá mužskou, zatímco řady na **-a-** a **-an-** ženskou třídu. Zároveň mluví o běžném výskytu této „maskuliní“ koncovky napříč všemi třídami životných i neživotných feminin (s. 95). Nápadný je i rozsah vokalizace [v] na [w], hlavně před **-o** a **-u**: **ware-** „ně-“, **wast** „ruka“, **wêrsh** „les“, **wudar** „dveře“, **wórta** „rovnou“, **xalyáwo** „zlob se!“, občas jen podmíněně (**butivar** „často“, **univar** „několikrát“ oproti **duiwar** „dvakrát“ a **trinwar** „třikrát“). Na určité časté rozdíly od jím prezentované „romštiny“ v jiných varietách kalderaštiny poukazuje v pokročilé části (na str. 161), např. na variantnosti fonetické (např. uvulární vokál, změny souhlásek [g]/[dž], [k]/[č], [l]/[j], nikoli však na možnosti [d] nebo [t] – jako **buti** „práce“ nebo **luluda** „květiny“).

V důsledku orientace na praktično trpí občas přesnost vysvětlení, a cílovou skupinou – kterou však nikde explicitně nezmiňuje – je podle laického podání látky spíš podprůměrně vzdělaný zájemce. Na jedné straně ozřejmuje pojmy jako akuzativ, tranzitiv atd., na druhé se uchyluje ke kuchařkovitým zjednodušením, jako v následujících příkladech:

„Akuzativ se v romštině také jmenuje nepřímý kmen.“ (s. 34)

„Užití prepozicionálu oproti dativu závisí na postavení jména ve větě, např. **Dav le love leste**. <-> **Dav leske le love**.“ (s. 80-82)

Tvary irealis jsou nazývány „past perfect or pluperfect“, přičemž jediné příklady jsou podmíněné způsoby, nikoli předminulé časy (které kalderaština asi neužívá).

Ukazovací zájmeno v přívlastkovém postavení nazývá „adjektivní demonstrativum“ (s. 149).

Studie Johna Sampsona o romském dialektu ve Walesu je prý napsána v písmu dévánágari (s. 268).

V případě hlubšího zájmu či snahy o poněkud větší přesnost se může student obrátit na gramatiku vlaštiny Iana Hancocka (*A Handbook of Vlax Romani*, Slavica Publishers, 1995), která aspiruje na pokrytí stejného dialektu ve stejném (anglickém) výchozím jazyce.

Ronald Lee se snaží nezatížit mluvu odbornými výrazy, což může i ztěžovat pochopení podstaty. Cirkumflex nad samohláskami (typu {ê}) je jednou porovnán s jinými jazyky z hlediska kvality (s. 6-7), jednou vysvětlen kvantitativně jako krátkost oproti neakcentovanému (dlouhému) /e/ (s. 35). Další zjednodušení spočívá v explicitním vyjmenování všech nepravidelných slov ve všech tvarech. Ve volbě mezi úsporou prostoru pomocí prototypizace plus abstrakce a mezi konkrétním vypisováním každé formy se rozhodl pro druhou z možností. Výsledkem je nepřehledná sedmá lekce s dvaceti stranami výpisu desítek výjimek a výjimek z nich, které by se daly sdružit efektivněji (s. 90-108). Jeho bezprostřední způsob má i výhodu, viz poznámka na str. 157, jaká by se nehodila do ortodoxní učebnice. Prezentuje tam jakýsi rozcestník při užívání podobných lexikálních nebo gramatických variant jako **phagel** „zlomit“, **pharravel** „drtit“, **pharrol** „rozlomit se“, **pharradyol** „roztřísknout se“, **parruvel** „vyměnit“, **porravel** „vykulit“, „vzrušit“. Jednoduchost je nesporným kladem pro začátečníka, avšak do „marketingové“ přitažlivosti chybí knize důležitý prvek – alespoň sem tam nějaká ilustrace.

Velké plus knihy vyplývá ze snahy podat jazyk v maximálně autentické a ucelené podobě. Tento princip rozšířil i na mimojazykové skutečnosti a průběžně podává zajímavé kulturní a historické poznámky, ať už v přímé návaznosti na gramatiku či lexikon, v souvislosti s uvedeným textem anebo jako bonus. Dovíme se tak o komplexním pojmu *kúchi*, o obřadech okolo držení smutku, o oslavách Hederlezi, o proměnách role ženy v průběhu života, anebo o vztazích v příbuzenstvu. Také ozřejmuje podstatu některých rčení na základě duchovních představ.

Knihu uzavírá zasazení kalderaštiny do historie evropské romštiny (poněkud sporně pomocí srovnání s Bordeho seznamem staroanglické romštiny) a do ostatních romských dialektů, dále onomaziologické minimum, základní slovníček a prakticky členěná bibliografie včetně četných internetových odkazů. Zoufale schází rejstřík jevů a ve slovníčku odkazy do textu alespoň u nepravidelných tvarů. Seznamy výjimek jsou totiž, tak jako gramatická látka, rozstrkány po lekcích a tudíž se těžko dohledávají. Sám autor varuje v úvodu do skloňování jmen na str. 92, že jeho účelem není učit se všechny tvary nazpaměť, že jde tedy o referenční seznam. Proto je s podivem, že slova nejsou uvedena abecedně ani tam, kde jsou vyjmenována kompaktně.

Peter Wagner

Vlado Oláh

Khamutno kamiben / Žár lásky

Matice romská, Dženo, Praha 2005, 87 s.

Amaro drom pal o Uduť / Naše cesta za Světlem

Matice romská, Praha 2006, 119 s.

Khamutno kamiben, neboli *Žár lásky*, je již třetí Oláhovou sbírkou básní. Stejně jako obě předešlé knihy (*Khamori luludí* – *Slunečnice*, 1996 a *Le khameskere čhave*, 2003) byla publikována v dvoujazyčné, romsko – české podobě. Překlady básní této sbírky se ujala Alena Scheinostová, úvodní životopisný rozhovor s autorem zaznamenala a přeložila Lada Viková. Knihu vydala v roce 2005 Matice romská spolu se sdružením Dženo.

Tematickou základnu Oláhovy poezie představuje příroda, vzdávání holdu její kráse, stejně tak jako kráse romské ženy. Život v romské osadě, kde strávil autor dětství, zanechává v jeho tvorbě hluboký inspirační otisk v podobě fascinace čistou přírodou a pospolitým životem Romů, kteří s ní byli hluboce svázáni. Minulý čas užívám záměrně, poněvadž i Oláh si uvědomuje posun životních hodnot lidí, a to bez ohledu na jejich barvu pleti. Člověk jakoby ztratil pokoru k Zemi, z níž vzešel, ubližuje jí. Následná nerovnováha těchto archaických, silných pout nese s sebou i vzájemné neporozumění mezi lidmi samotnými. Jakoby odcizení přírodě bylo přímo úměrné odcizení člověka člověku. V tomto bodě Oláh apeluje na všechny lidi: *Sasťaras la phuva! (Uzdravme zemi!)*.

Snad i proto, že si Oláh uvědomuje nelehkost tohoto úkolu – sbratřit všechny lidi na světě v rámci pokorného přístupu k přírodě i k sobě samým – vstupuje na scénu jeho životních vyznání a tužeb Bůh. Neoblomná víra v Boha prostupuje celým korpusem autorovy poezie, přičemž více a více rezonuje v křesťanské katolické tradici. Oláh vyzývá všechny lidi, aby věřili v Boha, neboť právě on představuje cestu z labyrintu neporozumění a odcizení. Na druhou stranu se také sám básník vyznává ze své víry. Odkrývá tak jednu z nejintimnějších komnat, kterými lidská duše disponuje. Zde narážíme na další rys Oláhovy poezie, a to otevřenost a místy až zdánlivě naivní upřímnost, se kterou čtenářům předkládá své verše. Silný romantický nádech jeho poezie, ať již reprodukuje básnickovy vzpomínky či je živěn jeho fantazií, představuje však díky tomu velice silného soupeře dnešnímu lhostejnému světu. Princip možná donquijotského boje světla (v Oláhově podání starých tradic, *romipen*, úcty k přírodě, víry v Boha) proti stínům dnešní doby, které parazitují i na lidských duších, nese přinejmenším symbolistní obraz naděje. Ovšem, Bůh dal lidem život, ale následná stínohra závisí již na nich samotných.

Podobný duch díla prostupuje i autorovou zatím poslední sbírkou *Amaro drom pal o Uduť – Naše cesta za Světlem*, která jak už sám název napovídá, je opět dvoujazyčnou publikací. Autorovu romskou verzi do českého

jazyka reprodukovali Lada Víková, Jan Červenka a Anna Žigová. Autorův vlastní životopis, který byl již dříve publikován ve sborníku *Kale ruži*, přeložila Milena Hübschmannová. Knihu vydala Matice romská v Praze v roce 2006.

Sbírka se skládá z „klasických“ básní, ale i z kratších prozaických útvarů, přičemž básně jsou již tradičně psány volným veršem střídavě protknutým rýmy, které ovšem působí přirozeně, jaksi mimovolně, jakoby dokreslovaly poetičnost romštiny jako takové. Kratší prózy jsou pak věnovány zejména vzpomínkám na život v osadě a lidem, s kterými autor trávil své dětství a mládí. Odráží se v nich jak život Romů v soudržnosti a úctě jednoho k druhému, tak entuziasmus mládí. Téměř z každé této krátké prózy lze vyextrahovat jakési ponaučení. Všeobecně i valná část Oláhových básní má určitý kazatelský charakter. Z básní číší hrdost na romštinu, principy *romipen* a potřeba šířit je dále.

Úvodní rozsáhlejší báseň, stejnojmenná s názvem celé sbírky, mapuje dějiny Romů od odchodu z Indie, přes příkoří na nich konaná napříč celou Evropou i napříč staletími, po současnost, kdy i nyní musí bojovat za své místo na slunci. Upozorňuje tedy i na aktuální tíživá témata, jako je diskriminace, rasismus, sterilizace romských žen atd.

Jako ve starších sbírkách, objevuje se i zde děkování již zesnulé mamince, opěvování přírody, vyzývání Romů k hrdosti na svůj původ a samozřejmě také křesťanská reflexe dnešního světa. Modlitby se již stáčí nejen k Ježíši Kristu, ale i k Panně Marii. Po předchozí sbírce, kdy je na závěr uveden i Oláhův romský překlad motlitby Otče náš či Zdrávas Maria, nachází se zde již i jasně vymezený Křesťansko kijolav – Křesťanský dovětek, kde nalezneme mimo jiné i překlady z Matoušova evangelia.

Cesta za světlem je cestou za vzájemným porozuměním a tolerancí, cestou od okovů mnohdy tíživé reality k duchovním výšinám a hodnotám lidského ducha.

Iva Vyskočilová

Nina Pavelčíková

Romové v českých zemích v letech 1945–1989

Úřad vyšetřování a dokumentace zločinů komunismu (Sešity 12),
Praha 2004, 183 s.

Publikace vedoucí fakulty historie Ostravské univerzity a autorky regionálních studií o historii Romů na Ostravsku po roce 1945 je první prací, která si za svůj cíl klade podat poválečnou historii Romů na území České republiky. Práce je zaměřena především na popis přístupu státu a jeho institucí k tzv. romské otázce. Autorka navazuje na své předchozí studie, ve kterých se tomuto tématu věnovala z regionálního pohledu.

V úvodu si autorka klade za cíl podat vnější, ale také vnitřní charakteristiku procesu vztahu politiky státu vůči romské komunitě ve sledovaném období let 1945–1989 v českých zemích a připomíná, že dosavadní práce na toto téma jsou zaměřeny především etnologicky, resp. sociologicky (autorka připomíná práce Evy Davidové). Z pohledu historie se tímto obdobím zabývá především slovenská badatelka Anna Jurová, která k problematice vydala sborník dokumentů (Rómska problematika 1945–1967, Dokumenty 1–4 časť, ÚSD AV ČR Praha 1996). Dále jsou v úvodu uvedeny, především na základě prací Mileny Hübschmannové a Evy Davidové, základní charakteristiky romské komunity (např. skupiny Romů, tradiční normy, rodina, etnicita, mentalita).

Poválečné období je charakterizováno návratem Romů z koncentračních táborů. Počet navrátilců autorka odhaduje na 400 osob a upozorňuje na některé petice z obcí moravského Slovácka, které se v průběhu roku 1946 stavěly proti návratu těchto původních moravských Romů. Autorka si také všímá příchodu slovenských Romů způsobeného zhoršením postavení Romů na Slovensku během války. V této souvislosti uvádí, že v roce 1938 bylo na Slovensku evidovaných 32.000 Romů, jejichž počet se po válce zvýšil na 70.000 osob. Tyto údaje jsou uvedeny bez bližšího vysvětlení a ve čtenáři tak může vzniknout dojem, že na Slovensku došlo v tomto období k rapidnímu nárůstu romského obyvatelstva. Uváděná čísla spolu přitom přímo nesouvisí. První (32.000 osob) se zřejmě vztahuje k údajům o držitelích tzv. cikánských legitimací, vydávaných po roce 1927, druhý je odhadem celkového počtu Romů na Slovensku na konci války. Na úrovni státních orgánů se v poválečné době projevuje konflikt mezi bezpečnostními a ekonomickými zájmy. V září 1946 ministerstvo práce a sociální péče doporučilo zaměstnávání Romů pouze na přechodnou dobu a ministerstvo vnitra doporučilo „chránit“ Romy před diskriminací ze strany majority. Soupis Romů z roku 1947 označuje autorka za irelevantní, protože podle jejího názoru nebyli podchyceni neusazení a nepracující Romové. K tomuto tvrzení ji vede malý počet osob podchycených v soupisu, které byly označeny za asociální. Dalšími argumenty není toto tvrzení podloženo.

Období první poloviny padesátých let je autorkou charakterizováno jako hledání přístupu státu k romské komunitě. Byly navrhovány asimilační i neasimilační postupy (proti asimilaci se postavili např. účastníci konference pořádané Orientálním ústavem AV ČR na podzim roku 1953).

Za problém autorka označuje počátky „urbanizace“ Romů v tomto období (jejich usazování v českých městech). V této souvislosti upozorňuje, že tento proces je jinými autory hodnocen spíše kladně s ohledem na zvýšení životní úrovně Romů (E. Davidová, A. Jurová) a poukazuje na některé negativní jevy, které tento proces provázely (úroveň bydlení, problematika kriminality některých skupin). Další charakteristikou pro období padesátých let 20. století je snaha o vzdělávání romských dětí, když vznikají školy určené přímo těmto dětem (Květušín, Ostrava) a snaha o proškolení romských aktivistů. Zatímco existence škol pro romské žáky autorka hodnotí kladně, tak práci romských aktivistů hodnotí jako neúspěšnou, především kvůli tradičním bariérám mezi romskými rody.

Velmi zevrubně se autorka zabývá zákazem kočování a především soupisem provedeným v roce 1959, když srovnává údaje z předběžného (1958) a konečného soupisu kočujících osob. Upozorňuje také na oficiální formulaci politiky vůči Romům na základě usnesení ÚV KSČ z 8.4.1958, podle kterého nelze Romy považovat za národnost, ale za „sociálně a kulturně zaostálé obyvatelstvo“. Důsledkem bylo mj. rušení škol a tříd pro romské žáky a zrušení možnosti učit v těchto školách na základě vlastních osnov. Vzhledem k pokračující migraci Romů za prací hodnotí pokus o sedentarizaci jako neúspěšný, ale upozorňuje, že pozitivem bylo např. zlepšení zdravotní péče v souvislosti se soupisem.

Počátek šedesátých let je charakterizován jako doba rozpadu komisí národních výborů pro otázky cikánského obyvatelstva a počátkem praxe zařazování romských žáků do zvláštních škol, které se tehdy dělo na základě rozhodnutí komisí a nikoliv rodičů.

Od poloviny šedesátých let je politika státu ve znamení organizovaného „rozptylu“ romského obyvatelstva a jeho rozdělení do tří kategorií podle tzv. stupně sociální adaptace, na rozdíl od předchozích kategorií (kočovný, polokočovný). Organizovaný přesun Romů ze Slovenska je charakterizován jako neúspěšný, protože stále převažovala neorganizovaná migrace.

Pro období počátku sedmdesátých let autorka připomíná sociologická a statistická zjišťování o romském obyvatelstvu. Nejvíce pozornosti je věnováno založení Svazu Cikánů-Romů jako první romské organizace u nás. V souvislosti s existencí hospodářského zařízení svazu „Névodrom“ připomíná problémy s hospodařením a nezkoušenost romských aktivistů, která se negativně projevila také na činnosti svazu a stala se jedním z oficiálních důvodů pro jeho zrušení. Autorka ovšem neuvádí všechny důvody, které ke zrušení svazu vedly, ale pouze připomíná, že se tak nestalo pouze kvůli aktivitám svazu směřujícím k uznání romské národnosti.

Státní politika tzv. integrace Romů po roce 1970 je autorkou charakterizovaná jako propracovanější (byly uznány některé chyby z minulosti), ale formální. Jako negativní projev této státní politiky autorka uvádí výstavbu vepřína v Letech u Písku. Toto spojení není nijak podloženo, protože výstavba vepřína v místech bývalého protektorátního tábora byla motivována ekonomickými důvody. O existenci tábora se vědělo pouze mezi pamětníky.

Jako negativní příklad dopadu nové politiky integrace na Romy je autorkou popsán proces vybudování sídliště v Chánově u Mostu. Záměr, který byl diskutován od počátku sedmdesátých let v souvislosti s otázkou stěhování obyvatel ze starého Mostu, měl zprvu podobu bydlení v rodinných domech, které by vyhovovaly potřebě početných romských rodin. Nakonec bylo rozhodnuto o výstavbě panelového sídliště, přímo určeného pro romské obyvatele tzv. II. a III. kategorie, tedy nejméně sociálně přizpůsobené.

Závěrečné kapitoly práce jsou věnovány charakteristice dokumentu Charty 77 o Romech z roku 1978 a kongresu Mezinárodní romské unie v Ženevě. Pro osmdesátá léta je typický nástup nové romské inteligence (E. Ščuka, V. Oláh) a obnovení kulturních aktivit. Samotná státní politika se mění a státní moc (ÚV KSČ) začíná s romskými aktivisty jednat. Zpráva předsednictva ÚV KSČ ze dne 3. 2. 1989 kritizuje dosavadní politiku a navrhuje „aktivizaci zevnitř“, tj. uznání některých národnostních práv (založení romské organizace, časopis, podpora kulturních aktivit Romů).

Závěrem je autorkou politika komunistického režimu charakterizována jako snaha o povznesení Romů, jež však využívala prostředky, které vedly k dezintegraci romské komunity. Asimilační tlak se začal uplatňovat především po roce 1958, když skončilo období hledání celostátní politiky vůči Romům. Období padesátých a šedesátých let bylo poznamenáno překotnou „urbanizací“ romských komunit. Definitivní tečkou za tvrdou asimilací udělala existence Svazu Cikánů-Romů. Následné období normalizace bylo obdobím úředníků rozhodujících o „romské problematice“ a jeho symbolem zůstává dodnes mostecký Chánov. Na konci osmdesátých let dochází mimo jiné vlivem činnosti nové romské inteligence k pokusu o novou formulaci přístupu státu k Romům.

Publikace v závěru obsahuje fotografie a dokumenty ilustrující sledované období i jmenný rejstřík. Nejpracovnější pasáže publikace se týkají především soupisu v roce 1958 a vzniku sídliště v Chánově. Vzhledem k vytčeným cílům je publikace dobrým základem, všeobecným přehledem o přístupu státu k Romům v letech 1945-1989, ale jedná se spíše o vnější charakteristiku, která je omezena stávající pramennou základnou (autorka užívá především materiály z provenience ústředních stranických, resp. státních orgánů) a méně je proto reflektována stránka vnitřních procesů v romské komunitě. V předložené publikaci mohly být také více interpretovány dobové články (odborné i z tisku) a dobová literatura. Publikovaná práce ukazuje také na nutnost zpracování dalších dílčích a regionálních studií k tomuto tématu.

Petr Lhotka

PhDr. Mgr. Jozef Ravasz
Identita Rómov na Žitnom ostrove

Spolok rómskych spisovateľov a umelcov na Slovensku,
Dunajská Streda 2005, 67 stran

Publikace slovenského romisty Jozefa Ravasze se snaží čtenáře seznámit s výsledky svého pokusu analyzovat problematiku sebeurčení Romů v oblasti slovenského Žitného ostrova. Naráží tak na aktuální problém ztráty identity místní romské populace, která se zde ocitá ve střetu maďarského, slovenského a romského proudu.

Dvojazyčná brožura (slovenština a maďarština) je rozdělena na teoretickou a empirickou část, kterým předchází úvod Dr. Sándora Bordáse, který nám s naléhavostí a patosem, koncentrovaným do slov jako „utrpení“ a „likvidace“, předkládá krátký exkurs do dějin Romů na území dnešních českých zemí a Slovenska.

V teoretické části se PhDr. Ravasz dotýká témat týkajících se dnešní situace Romů na Slovensku a událostí, které k ní vedly. Vysvětluje některé vztahy Romů například ke vzdělání a zaměstnání s ohledem na hodnoty minulého režimu, které se po roce 1989 transformovaly spolu s novou demokratickou společností, zatímco Romové zůstali někde ve vzduchoprázdnu. Do mnoha problémů vnáší své vlastní světlo, které nám přináší zajímavé pohledy na některé události. Ravasz například popisuje Romy jako odvěké neagrární obyvatelstvo závislé na svém okolí, jelikož nebylo schopné uživit se samo ze svých prostředků. Tento model převažoval v pozměněné podobě i za dob komunismu. Naráz, a pro většinu Romů nepochopitelně, přišla transformace na kapitalistický model trhu a společnosti. Tím vzniklo několik závažných problémů, se kterými se dnes Romové potýkají.

Přesto se ale v některých místech dopouští mystifikace a opomíjení dalších faktorů, které se na formování problému podílejí. Například v kapitole o změnách po roce 1989 autor nepřesně uvádí, že integrovaní Romové v majoritní společnosti utváří určité kasty, zatímco ostatní Romy žijící v segregovaných osadách označují za Cigány (str.28). Z vlastní zkušenosti vím, že mnoho Romů integrovaných do majoritní společnosti sebe označuje jako Cigány a na tomto označení trvají. Stejně tak znám několik Romů, kteří trvají na autoetnonymu Rom. Nedá se tedy generalizovat a vztahovat osobní zkušenosti pana Ravasze na celou romskou společnost.

Na druhé straně zde ale předkládá několik hypotéz, které stojí za povšimnutí. Uvádí například hypotézy Berge-
ra a Lackmana nebo Pavla Říčana, které zasazuje do kontextu romského společenství.

Empirickou část otevírají krátké charakteristiky romských skupin žijících v „geografickém aspektu“ (tedy na Žitném ostrově). Se záměrem o komparaci zde autor uvádí dvě skupiny Romů, slovenské a olašské. Způsob prezentace těchto dvou skupin ale komparativnímu záměru značně brání, jelikož se o těchto skupinách Romů dozví-

dáme nejen odlišné množství, ale především odlišný druh informací. Zatímco u slovenských Romů se autor zaměřil spíše na aspekt současné situace a životních podmínek, u olašských Romů popisuje především jejich tradice. Tyto nevyvážené roviny informací v důsledku překazily pravděpodobný záměr obě skupiny navzájem porovnat.

Následuje ukázka dotazníků (a tabulek s vyhodnocením odpovědí), které byly použity při zkoumání postojů Romů ke své identitě z hlediska jazyka, tradic a kultury. Tato část je poměrně nepřehledná a není jednoduché zorientovat se, která tabulka patří ke kterému dotazníku. Otázky, kladené v dotaznících, jsou poměrně povrchní a složité. V otázkách je uvedeno mnoho odborných výrazů, kterým respondent jen stěží porozumí. Bylo by vhodné sestavit dotazník, který bude odpovídat vzdělání a jazykovému korpusu, který příslušníci romských osad používají a dokáží mu porozumět. Empirickou část uzavírá několik ukázek z „hloubkových“ rozhovorů, ve kterých se výzkumný tým snažil „zrealizovat hlubší ponor do filozofie myšlení Roma, žijícího na území Slovenska v etnicky smíšeném území“. Na tyto hloubkové rozhovory výzkumný tým využil pouze šest respondentů, což značně snižuje jejich relevanci. I několik ukázek z těchto rozhovorů dokazuje, že použít termín „ponor do filozofie myšlení Roma“ je zcela nevhodný a nadsazený.

Publikaci uzavírá vyhodnocení dotazníku, které přináší zjištění, že se Romové ve zkoumané lokalitě většinou hlásí k maďarské menšině, přejímají maďarské tradice a používají maďarský jazyk.

Celá publikace přináší několik zajímavých poznatků, vedle kterých vyrůstá řada nedotažeností, spojených především s empirickou částí. Kniha by se proto dala považovat za jakýsi náčrt výzkumu o ztrátě identity Romů v osadách v oblasti Žitného ostrova, ve kterém se bude v budoucnu pokračovat. Samotný výzkum má velice zajímavé a nosné téma. Je potřeba jen získat větší množství respondentů a více promyslet poslání některých jeho částí.

Lukáš Houdek

Yvonne Slee

Torn Away, Forever

Amber Press, Aspley, Austrálie 2005, 159 s.

Autorka této anotace pro svou uvažovanou doktorskou práci o romské literatuře z anglicky mluvících zemí dlouho hledala romského autora z Austrálie nebo Nového Zélandu. Ani internet, ani pátrání v tisku však nepřinášelo žádné výsledky. Až nedávno díky serveru *Roma Virtual Network* objevila Sintku Yvonne Slee, která se sice narodila v Německu, ale větší část svého dospělého života žije na různých místech Austrálie, kde také publikuje.

Yvonne Slee je autorkou série tří románů *Sharon Sins* (Hříšná Shanon),¹ které spojuje postava Romky Shanon, mstitelky na vlastní pěst. Soudě podle úryvků na internetu však původem hrdinky romské téma cyklu končí a Yvonne Slee se zde dál ubírá cestou akčního sexy thrilleru s výraznými prvky někdy skandální, jindy červené knihovny. Bylo by jistě zajímavé pátrat po její motivaci, jakož i po dalších romských prvcích tohoto cyklu.² Daleko zajímavější je však její kniha *Torn Away, Forever*, kterou napsala v průběhu sedmiměsíčního cestování s karavanem po Evropě a námět pro ni čerpala z vyprávění své babičky Elsy.

Díky spisovatelčině ochotě a rychlosti, s jakou knihu expedovala, se jen pár dní po zmínce na romském serveru kniha octla v Praze, a zde je o ní zpráva.

Navždycky cizí

Titul by bylo možné přeložit jako *Navždy vykořeněný*. Vztahuje se primárně k osobě autorčina pradědečka Augusta, který byl v útlém věku odebrán romským rodičům a umístěn do německé pěstounské rodiny, ovšem sekundárně jej můžeme chápat jako leitmotiv celého autorčina rodu. Ačkoliv pradědeček byl jejími slovy „čistokrevný Rom“, každá další generace rodiny se původní etnické a kulturní příslušnosti o něco výrazněji vzdálila. Samotné spisovatelce už romské krve v žilách koluje jen nepatrně, zato náturou a zvoleným životním stylem je Romům blíží než celé tři generace jejích předků. S určitou rezervou lze proto říct, že v *Torn Away, Forever* se autorka vyrovnává se svým vlastním vykořeněním a snaží se pro sebe a své potomstvo zachovat jakousi *usable past* – využitelnou minulost.

1 *Sharon's Sins*; *Sharon Sins...Again*; *Sharon Sins...Down Under* – všechny tituly vyšly péčí Amber Press, Aspley, Australia.

2 Je dokonce poměrně pravděpodobné, že i tento cyklus bude v *Romana džaniben* v budoucnu anotován, protože autorka přislíbila jeho zaslání.

Kniha je opatřena úvodem, který Slee otvírá jako historický exkurz do otázek původu a dějin Romů, ale po oslím můstku se ihned dostává k historii osobní a ke své babičce. Dává čtenáři nahlédnout do interiéru tradičních dřevěných vozů a vytváří tak intimní atmosféru, která se velmi dobře hodí pro vyprávění příběhů. Úvod zakončuje nezbytný odstavec o odvěkém pronásledování Romů a poslední věta představuje pradědečka Augusta jako jedno z romských dětí určených k převýchově. Vyprávění může začít.

Jeho syžet je možné zachytit jen s obtížemi, protože text nemá jednotné jádro, ale plyne spolu s životními osudy autorčiných praprarodičů a prarodičů. Sleduje příběh pradědečka Augusta a jeho krásné bílé ženy Alžběty, původně svedené a opuštěné mladým šlechticem. August a Alžběta spolu dohromady měli deset dětí, ve zdraví přežilo šest synů a dcera Elsa. Autorka rozvádí témata sourozeneckých třenic, vztahů s gádžovským okolím a s ostatními Romy, strádání za první světové války a tragické osudy adoptovaného chlapce Freddyho během světové války druhé. Stručně informuje čtenáře o životech všech bratrů a dovádí příběh této nukleární rodiny do vysokého věku rodičů. Ve druhé části stejně biografickým způsobem zpracovává manželství babičky Elsy a Němce Williho, který za 3. říše musel narukovat a za své protihitlerovské poznámky byl zřejmě násilně zlikvidován. Elsa zůstala sama, vychovávala jejich tři dcery a nikdy se znovu neprovdala. Zemřela, když bylo Yvonne Slee šestnáct let.

Kniha je rozdělená do dvou částí, nazvaných podle manželských párů *August a Alžběta* a *Willi a Elsa*. Každá část se dále dělí na množství podkapitol, z nichž některé jsou vyloženy epizodické („Býk a divý kanec“, „Záchvat žárlivosti“) a jiné představují stavební kameny příběhu („Nikam nepatřit“, „Každý svou vlastní cestou“).

Charakteristické pro knihu přitom je, že kapitoly fungují samostatně jako jednotlivé povídky. Existuje výrazně větší návaznost mezi úvodem a závěrem jedné kapitoly než mezi kapitolami navzájem – s každým nadpisem jakoby čtenář začínal znovu číst a autorka nanovo psát. Svým způsobem to připomíná trajektorii autorčina putování karavánem, ve kterém dílo psala. Každý text je jedním zastavením, po kterém následuje přískok (přejezd) do další epizody (cíle). Jako možná příčina tohoto fragmentárního charakteru románu se jeví i fakt, že spisovatelka vycházela především z jednotlivých vyprávění své babičky Elsy, takže pomlky mezi kapitolami vlastně představují předěly v jejich vzpomínkách. Yvonne Slee se je snaží přemostit vlastní invencí: podle vlastních slov vkládá drobné historky, aby text lépe plynul. I tak se některé přelomové osobní okamžiky tyčí v popředí jako horské masivy a jemné předivo dějin probíhá bez velké pozornosti v zadním plánu.

Jednotlivé kapitoly přitom často tvoří velice barvitě „živé“ obrazy, které jsou silně poznamenané jistou schematicností ústního předávání. Hned v první kapitole čtenáře zarazí brutalita scény, ve které Augustův násilnický otčím narve nevlastnímu synovi do krku polévkovou lžící, vážně ho zraní a způsobí mu postižení na celý život. Kapitola „Postel plná růží“ se naopak celá točí kolem lásky a kulminuje momentem, kdy šťastný mileneček otrhá v zahradě všechny růže a zasype jimi spící Alžbětu. A v následném „Setkání s králem“ jde právě jen o kratičký moment, kdy Alžběta s Elsou na procházce parkem potkaly krále. Čtenáři v hlavě ulpí momentka, na které matka s dcerou právě prošly živým plotem na cestičku a překvapeně stojí králi tváří v tvář. (Tento fragment má vůbec velice pohádkový charakter: král je tu zjevně jakousi generickou hlavou státu bez ohledu na titul a ženám splní přání jako pohádková postava, tj. přátelsky a lidsky s nimi promluví.) Číst *Navždy vykořeněný* je tedy jako listovat v rodinném albu a pozastavovat se nad tou či onou fotografií – děj je oslaben, hovoří obrazy.

Mateřským jazykem Yvonne Slee je němčina. Romsky nemluví a anglicky se začala učit až v pubertě, kdy se spřátelila s americkými vojáky ze základny v okolí svého bydliště, Esslingenu, kde se děj románu odehrává. Její rodina byla disfunkční, Yvonne často utíkala z domova a v osmnácti se odstěhovala do Francie. Francouzština jí ale činila

problémy, takže pokračovala do Londýna, kde se seznámila se svým partnerem a budoucím otcem svých dětí, Dave. Dave není etnický Rom, ale pro Yvonnin aktivismus má velké porozumění a všemožně jej podporuje.

Společně odešli do Austrálie, kde Yvonne studovala obchod na *TAFE college*. Nato, že píše anglicky, tzn. svým druhým jazykem, jej ovládá velice dobře, bezpečně a přirozeně.³ Občas se volba idiomů, přirovnání a metafor může zdát poněkud vyčpělá nebo jednostranně účelová – to když člověk pomyslí na virtuozitu Poláka Josepha Conrada nebo Rusa Vladimira Nabokova, kteří oba psali anglicky – ale tomu vyprávění to nijak nebrání, možná jej to spíš urychluje.

Torn Away, Forever je malé, výrazně osobní a literárně nijak vynikající dílo. Co by nás na něm mělo zajímat nejsou ani tak jednotlivé, jakkoliv jímavé příběhy, jako spíš motivace autorky Yvonne Slee k zachycení vzpomínek své babičky na papír. Než začala psát, bezesporu si uvědomovala závažnost některých momentů v rodinné historii, jako bylo zneužívání postiženého Freddyho nacistickými pseudovědci při lékařských pokusech nebo vytržení Augusta z biologické rodiny. Je však pravděpodobné, že spíš než touha zachovat historii autorku vedla potřeba stvořit pro sebe minulost a tím i současnost a budoucnost. Yvonne Slee je světooběžník a dobrodruh a generace jejích předků jí svým způsobem znemožnily hlásit se k etnické skupině, se kterou cítí velkou spřízněnost. Titul knihy se tak skutečně váže i k její vlastní osobě, vytržené z jednoznačných etnických a národnostních definic a toužící po znovunastolení jakéhosi osobního řádu.

Zprávy od protinožců

O počtech Romů a jejich způsobu života v Austrálii je nám známo poměrně málo. Díky Martině Ouhrabkové otisklo *Romano džaniben* (1-2/2000) rozhovor s Owenem Durkinem z *Romani Association of Australia (RAA)*, který tamní situaci přibližuje, žádné další zprávy však od protinožců nedorazily.

Co se počtu Romů týče, z článku vyplývá, že oficiální sčítání zhruba z poloviny devadesátých let vykázalo číslo 16.500. Romové organizovaní v RAA se kloní k počtu asi 25.000 a pokud se v úvahu berou i Romové ze smíšených manželství, nebo tací, kteří měli některého prarodiče Roma – jako představovaná autorka –, mohl by se jejich počet blížit i ke 100.000. V každém případě je zajímavé a svým způsobem signifikantní, co Owen Durkin říká o zastřešující australské organizaci. Vznikla v roce 1992 z iniciativy skupiny Romaničelů, kteří „cítili obavy z toho, že ztratí *romanipen*, v němž je vychovávali (...) rodiče“.

Díky politice multikulturalismu garantované ústavou nejsou Romové v Austrálii, podobně jako ve Spojených státech nebo Kanadě, na první pohled identifikovatelní. V etnicky výrazně různorodé společnosti patří k jedné z neviditelných menšin a díky tomu se snadno integrují do společnosti. Zvláště mladí Romové snadno komunikují s gádži a v důsledku toho rychle ztrácejí svá kulturní specifika. Podle Durkina tuto svého druhu krizi řeší někteří Romové tím, že se často stěhují, aby se jejich děti příliš nepřízpůsobovaly, a žijí v dobrovolné izolaci například v obytných karavanech. Také Yvonne Slee s manželem a čtyřmi dětmi se často stěhuje, nejen z města do města a ze státu do státu v rámci Austrálie, ale dokonce i mezi kontinenty.⁴ Zdá se, že Austrálie je častému měnění bydliště otevřená a dalo by se spekulovat o tom, zda není svým způsobem ideální destinací pro evropské Romy migrující po pádu Železné opony.

Na druhé straně jsou však australské romské komunity výrazně nejednotné a také neangažované, jak tvrdí Y. Slee. „Nelze říct, že tady fungují romské komunity, jediné v rámci rozšířených rodin. Romové z různých subetnic-

3 Spisovatelčinu angličtinu chválí i romský aktivista a spisovatel Ronald Lee z Kanady, který hojně přispívá na její internetové stránky. Vyzdvihuje i její angažovanost ve věcech romských komunit.

4 Prozatím žila opakovaně různě dlouhou dobu v Anglii, Německu a Austrálii.

kých skupin se drží pohromadě a s ostatními se nestýkají. Spojit své síly jako celistvá skupina je velice problematické.“⁵ Y. Slee má osobní zkušenost s malou podporou ze strany Romů ze svého krátkého podnikání. Na jaře roku 2006 si s manželem otevřeli romskou restauraci *Sintezza Gipsy Café* na Bridge Road v Melbourne. V příjemném, kulturně výrazně syntetizujícím prostředí⁶ nabízeli tradiční romská jídla, nápoje i program. Doufali, že vytvoří jakousi platformu pro setkávání Romů, vzájemné sdílení zkušeností a v ideálním případě iniciují vznik romské organizace. „Těch pár Romů, které tady znám, to nejdřív uvítalo, ale posléze přestali chodit, protože australská veřejnost o Romech nic neví (...) a nepřáli si mít romskou kavárnu v ulici.“ Přes úvodní značný zájem projekt nakonec selhal a po necelém roce restaurace zavřela. Tím se prozatím uzavřely snahy Romů z australského státu Viktorie o vytvoření vlastní organizace. RAA je podle spisovatelky malá neregistrovaná asociace, operující primárně v Queenslandu, kde se její členové také jednou do roka scházejí.

Romové na internetu

Yvonne Slee s rodinou neustále pendluje mezi Evropou a Austrálií a při té příležitosti navštěvují nejrůznější romská setkání a festivaly, o nichž Yvonne pravidelně informuje na svých stránkách www.geocities.com/daveauss. Její stránky jsou výsostně osobním prostorem a svým způsobem samostatným dílem – obsahují spousty fotografií z událostí, rodinné snímky (např. babičky Elsy, na první pohled typické Sintky), Yvonninu poezii, kuchařské recepty, novinky, ale také řadu textů z pera kanadského Roma Ronalda Lee, který s Yvonne na dálku spolupracuje. Stránky mají výrazně kompilační charakter a o své tvůrkyni leccos prozrazují. Každopádně jsou něčím jako dalekohledem, kterým je možné dohlédnout až do Austrálie a zahlédnout Romy, kteří tam žijí.

Karolína Ryvolová

5 Všechny citace pocházejí z emailové korespondence mezi Yvonne Slee a autorkou recenze, květen 2007, překlad autorka.

6 Podle fotografií se výzdoba interiéru hodně orientovala na Indii a standardní romské atributy jako křišťálové koule, karty, vonné tyčky, dřevěná kola, hudební nástroje či penízkové zástěrky a šperky. Na jídelním lístku bylo množství romských, nebo Romům přisuzovaných jídel, jako paprikový guláš, halušky, *sarmi* (*holubki*) a různé druhy zeleninových polévek. Eklektický charakter restaurace jednak vyhovoval majitelčině naturelu a jejím prioritám v tom, co považuje za typicky romské, jednak svým způsobem reflektoval různorodost romského společenství v Austrálii.

Jsme přeci lidé, ne? – We're all people, no?

Občanské sdružení Slovo 21, Praha 2007, 180 s.

Publikaci *Jsme přeci lidé, ne?* vydalo v roce 2007 občanské sdružení Slovo 21 v rámci projektu *Díky, že se ptáte*. Publikace je dvojjazyčná, česko-anglická, a prezentuje výsledky anonymní ankety, jež proběhla na podzim 2006 v českých městech s cílem zachytit diskriminaci, kterou každodenně zakoušejí Romové všech věkových a profesních skupin po celé České republice.

Úvod publikace je věnován představení vzorku respondentů, jejich věkové struktuře a vzdělání. Také zde jsou shrnuty výstupy z osmi okruhů otázek, jichž se dotazník týkal. Vyplývá z nich například, že nejčastější diskriminující situace jsou spojené s hledáním nového zaměstnání, že 78% respondentů nemá důvěru ve státní instituce, 86% se domnívá, že česká veřejnost vnímá Romy negativně, a dvě třetiny respondentů se nedomnívají, že by za posledních 17 let došlo ze strany majoritní společnosti k posunu ve vnímání Romů.

Následuje několik vybraných otázek z dotazníku s citacemi některých odpovědí, u nichž je vždy uvedeno pohlaví a věk respondenta. Odpovědi názorně ilustrují pocity lidí, kteří zažili diskriminaci na vlastní kůži, diskriminaci velmi ponižující, která ale není mediálně přitažlivá, málokdo o ní ví, a proto se nestala veřejným tématem.

Knihla tak nabízí vhled do každodenního života menšiny, která nemá ve většinovém českém prostředí na různých ustláno.

Přínosem publikace by mohlo být vcítění se do popisovaných situací a jejich pochopení. Potenciální čtenáři jako např. politici, učitelé, novináři či jiné veřejně činné osoby by se tak mohly stát vnímavějšími vůči diskriminaci a přestat ji tolerovat.

Byla jsem v tramvaji a nastoupil stařeček o holí. Bylo mi ho líto, a tak jsem mu nabídla svoje místo. On mi na to odpověděl: „Po Cigošce si já nesednu!“ Bylo mi hrozně. Strašně jsem se styděla a tomu chlapovi jsem nedokázala odpovědět. Byla to chvíle, kdy mě Čech nejvíce zostudil. Nedokázala jsem nic, ale řekla jsem mu, že v dobách fašismu byl určitě fašista. Nikdo se mě nezastal. Lidé v tramvaji byli hlui.

Žena, 30 let (s. 79)

Eva Zdařilová

Peter Vermeersch

**The Romani Movement. Minority Politics
and Ethnic Mobilisation in Contemporary Europe**

Berghahn Books, Oxford, New York, 2006, s. 261

V cyklu Etnopolitické studie (Studies in Ethnopolitics) vyšla na sklonku loňského roku publikace *Romské hnutí* (The Romani Movement), která stojí za pozornost ze dvou důvodů. Jednak se týká Romů, jednak detailně studuje historický region, jehož je Česká republika součástí. Belgičan Peter Vermeersch (1972) se ve své knižní prvotině zamýšlí nad utvářením romské politické scény v Česku, Slovensku a Maďarsku od pádu železné opony zhruba do roku 2004.

Jako východisko Vermeersch staví argument, že etnická (potažmo romská) identita není jen tím, co můžeme velice zkratkovitě popsat jako součinnost původu, způsobu života, obyčejů a jazyka. Je to také společenský diskurz, ve kterém příslušníci menšiny sami sebe nějak označují a naopak jsou zvnějšku označováni a v tomto procesu se utváří soubor znaků, který identitu konstituje. Jinými slovy, romský politický aktivismus spoluvytváří romskou identitu. Vermeersch zároveň nepopírá, že existuje cosi, čemu se říká těžko přeložitelným pojmem *participant primordialism*, tedy pevná víra příslušníků menšin v neoddiskutovatelnost a danost jejich etnické totožnosti. Ve své práci však k identitě přistupuje jako k něčemu, co dané není, co se proměňuje a vyvíjí, a to je podle něj identita jako výsledek romské politiky v kontextu politického a společenského dění ve středoevropských zemích.

Jako zdroje uvádí za prvé sekundární literaturu a nejrůznější vládní i nevládní výzkumy a zprávy, a za druhé více než šedesát osobních rozhovorů s aktéry středoevropské politiky, a to jak z řad romských aktivistů/politiků, tak z řad většinových činitelů. (Za českou stranu za své zdroje uvádí například Evu Bajgerovou, Ondřeje Giňu, Karla Holomka, Moniku Horváthovou, Margitu Lakatošovou, Romana Křištofa, Vladimíra Mlynáře, Petra Uhla nebo Martu Miklušákovou). Rozumně podotýká, že nelze očekávat, že informace získané od respondentů, ale i z vládních dokumentů, budou přísně objektivní. Jejich vypovídací hodnota tkví především v cílech, které sledují, a postojích, které vyjadřují.

Tzv. romské hnutí je v neustálém pohybu, sestává z mnoha různých činností, které přímo i nepřímo směřují k prosazování romských práv, je to živý organismus. Autor si paradoxně pochvaluje, že velká složitost a nepřehlednost scény a potřeba nových a nových výjezdů do terénu mu pomohla vysledovat nejstálější faktory, které odolávají proměnám v čase.

Kniha sestává z šesti kapitol, z nichž každá pokrývá jedno velké téma. V první, nazvané *Identita, cíle a etnická mobilizace* Vermeersch poměrně zajímavým způsobem shrnuje dosavadní poznatky o možném chápání romské iden-

tity. Na jedné straně vnímá autory, kteří dekonstruují výraz „Rom“ a vnímají ho jako výsledek jistého pojmového přetlačování mezi aktéry menšiny a většiny, tj. označovány a označujícími (např. Judith Okely, Will Guy nebo Michael Stewart). Na straně druhé pak vidí badatele, kteří k romské identitě přistupují jako k určité danosti, a to ze tří různých pohledů: 1) Romové jsou potomky pradávné diaspory (Ian Hancock, Angus Fraser, Donald Kenrick); 2) Romy spojuje styl života, jazyk a obyčej (Jean-Paul Clébert, Hancock, Fraser) a 3) všichni Romové jsou spřízněni biologicky. Zmiňuje i poměrně kontroverzní názory, jako je domněnka, že romština mohla z Indie doputovat sama, aniž by ji donesla homogenní etnická skupina (Okely, Willems) nebo záměrné podsouvání přirozené méněcennosti Romům coby biologicky tj. rasově spřízněné skupině (Petr Bakalář). Nastiňuje obrovskou složitost definování romské identity prostřednictvím zkoumání výsledků sčítání lidu z různých období a zemí. Z něj vyplývá, že ačkoliv existují jakási obecně uznávaná čísla (např. podle Minority Rights Group z Londýna žije v Evropě více než 6 milionů Romů), realita může být radikálně odlišná. Právě zde se zdá být jeden z přínosů publikace: Vermeersch jedním dechem přiznává, že existuje množství Romů, kteří stran své etnické identity nemají ani pochybnosti, ani možnost volby, a zároveň romskou identitu problematizuje a ukazuje ji v celé její nejednoznačnosti.

V této kapitole dále postuluje čtyři úhly pohledu na příčiny (či cíle) tzv. etnické mobilizace, jak je extrahoval z odborné literatury na téma menšinové politiky vydané v průběhu posledního desetiletí 20. století. Je zde možný kulturní podtext, tedy obava ze ztráty tradičních hodnot; pak je tu „reakční mobilizace“, což je zmobilizování etnika na základě kombinace dlouhodobé deprivace a sdílených kulturních hodnot; dále soutěžení o zdroje a moc s příslušníky majority; a konečně mobilizace pod vlivem politického makro-prostředí v zemi pobytu. Autor se vydává cestou posledních dvou zmiňovaných perspektiv, tedy domnívá se, že romské hnutí je výsledkem makropolitické atmosféry a současného soutěžení o zdroje s majoritní společností.

Druhá kapitola nazvaná *Vývoj menšinové politiky ve střední Evropě* už přináší konkrétní studie jednotlivých zemí, a to nejprve v období mezi koncem 2. světové války a převratem a posléze od převratu do (autorovy) současnosti. Přestože samotné sumáře politických přístupů vůči Romům v různých dobách a zemích nemají samy o sobě čím překvapit, objevuje se na těchto stránkách několik zajímavých postřehů. Vermeersch například shrnuje, že komunistická asimilační politika byla charakteristická značnou dávkou nejednoznačnosti. Na jedné straně se etnická identita pod vlivem marxisticko-leninské ideologie považovala za buržoazní „kapitalistický“ přežitek a jako takový jej bylo třeba sprovodit ze světa. Komunisté věřili, že etnické rozdíly dříve či později setře třídní příslušnost, společná identita socialistického tábora. Na druhé straně však režimy ze strategických důvodů na přechodnou dobu určitou míru národnostního sebeurčení povolovaly, ba podporovaly (viz existence SCR 1969-1973).

Jiným relativně novým postřehem je to, že v Maďarsku, na rozdíl od Česka a Slovenska, se romská politická reprezentace vyrovnává s dědictvím komunistického režimu v podobě osobností, které v minulosti působily v komunisty zřízených pro-cikánských organizacích. Romská elitní scéna je rozpolcená a panuje v ní z tohoto důvodu řevnivost. To je obrovský paradox, protože romští politici vlastně platí za to, že maďarský komunistický režim byl po roce 1956 výrazně mírnější a vstřícnější, než ten československý. Vermeersch tvrdí, že ve svých rozhovorech s československými Romy prakticky nenarazil na to, aby někdo někoho odsuzoval za politickou angažovanost v komunistických letech. Kromě SCR, který už dnes leží v daleké minulosti a je vnímán vesměs pozitivně, tu vlastně ani nebyla příležitost se politicky zdiskreditovat. Jaké konkrétní problémy česká, respektive slovenská romská reprezentace dnes řeší, je možné se dočíst v kapitolách 3 a 4.

Ještě stojí za zmínku, k jakým obecným závěrům o charakteru romské politiky jednotlivých vlád (maďarské, české, slovenské) Vermeersch v této kapitole dochází. Zatímco Maďarsko záhy po převratu přistoupilo k úplnému

(neteritoriálnímu) přiznání práv na kulturní sebeurčení pro všechny národnostní menšiny a vytvořilo prostor pro zakládání menšinových samospráv na obecní i národní úrovni, Česko i Slovensko vychází z principu rovných občanských příležitostí. To v zásadě znamená, že před zákonem jsme si všichni rovni, se všemi výhodami i nevýhodami, které to nese. Maďarsko jako první rozpoznalo, že je potřeba věnovat Romům speciální pozornost, mimo rámec ostatních menšin. I když zatím bez velkých výsledků, vládní činitelé pochopili, že není v silách romských samospráv získávat zdroje a řešit tak zásadní systémové problémy jako je vzdělávání a zaměstnanost. Po malých krůčcích se snaží o praktické legislativní změny. Česká republika učinila svůj první skromný krok směrem k rozšíření práv menšin až v roce 2001 přijetím zákona 273 O právech příslušníků národnostních menšin. O samosprávách zatím nemůže být řeč. A na Slovensku byli Romové až do roku 1998 klasifikováni jako „vyžadující speciální péči“ a navzdory podpisu Evropské charty regionálních a menšinových jazyků v roce 2001 je s nimi stále zacházeno krajně populistickým a nezodpovědným způsobem.

V páté a šesté kapitole se Vermeersch zabývá mezinárodním přesahem romského hnutí a snaží se teoreticky zhodnotit vlastní přístup k hnutí jako k výsledku soutěžení s majoritními strukturami a reakci na vliv makropolitického ovzduší s jeho klady i zápory.

Karolína Ryvolová

Writers Festival India-2006 (21–24 March 2006)

http://www.thewritersclub.org/wfi_2006.htm

As India Inter-Continental Cultural Association (IICCA), Chandigarh with support from Haryana Punjabi Sahitya Academi (HPSA) organized the 2nd International Writers Festival- India-2006, as part of their celebrations for the World Poetry Day (21st March as declared by the UNESCO), about a hundred writers and poets from across the country were exposed to some of the highest places of the country tucked behind hills and Sal trees and their serenity. For the 21st March-24th March festival stretched itself over four venues: Kurukshetra – the epical war site of the country of the times of the Mahabharata – Yamuna Nagar (in Haryana), Paonta Sahib (in Himachal Pradesh) and Haridwar – God's very own land in the Uttaranchal province. While lush green fields with intermittent clusters of poplars overwhelmed the first three places, it was Ganga and her blue waters and the sky-rending *aarti* bells for the last venue.

A sub-text of the festival was a special focus on the Romas, the gypsies of Europe. The Romas, as an immigrant class from India in search of recognition for autonomy of land, have been dear to the agenda of IICCA. This time over the festival wore an additional shade in the presence of a delegation from Romani Federation Republic of Serbia, in particular, Jovan Damjanovic, Dr. Trajko Petrovski & Bajarm Haliti, the unassuming Roma poet (the poet of Tajmahal, Mirabai) in love with India. Their translator Mrs. Taresa was all the time helpfull for their interactions with the other writers.

The most sought-after participant from India was well known scholar- Mr. Janardhan Pathania from Jammu (J & K) who is an authority on Romani language and culture. Mr. Pathania not only studied in depth Romani (language of Roma, popularly addressed as Gypsies by the English people) but also lived with them for a long time in many parts of east Europe. Mr. Pathania spoke in Hindi, English and of course in Romani during the conference and stressed to make more efforts to solidly bridge the Indo-Roma relations. He announced the publication of Indo-Romani Grammer which will help to understand Hindi and Romani language for Indian as well as Roma readers.

Even as this international herd of writers and poets partook of the hospitality of Dev Bhardwaj, Director IICCA and C.R.Moudgil, Director, HPSA, the bottom line of the event management remained the unique experience of a day at the Paonta Sahib Gurudwara and its *langars* of humble yet nutrition-stuffed food as well as an elegant evening at the gorgeous herbal garden of Swami Ramdev and its graceful banquet of amla burfies and herbal tea. –

LIPIPUSPA NAYAK – DEV BHARDWAJ

Romano džaniben – Ňilaj 2007
Časopis romistických studií

Časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky.

Toto číslo je výstupem z výzkumného záměru č. MSM 0021620825 realizovaného
na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

Toto číslo časopisu vyšlo za finanční podpory České rady pro oběti nacismu.

Projekt je financován za finanční podpory Nadace Arbor Vitae.

Projekt byl podpořen z prostředků Nadačního fondu obětí holocaustu.

Vydává Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3
tel.: 222 715 947, e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktor: Peter Wagner
Výkonné redaktorky: Lada Víková a Helena Sadílková
Technická redaktorka: Eva Zdařilová
Recenzovali: doc. PhDr. Jiří Nekvapil, CSc.
a Ass. Prof. Mag. Dr. Dieter Halwachs
Sazba: Petr Teichmann
Tisk: PBtisk, Příbram

Produkci zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz

Náklad: 600 ks
Doporučená cena: 160 Kč
Roční předplatné: 320 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545
Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí
být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha
č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.